

of thought, typology, an analysis of the contribution of personalities, including V. Lipinsky, which has not lost its relevance today).

Key words: political history of Ukraine, liberal conservatism, synthetizm and right pluralism, «historical» and «non-historical» nation, political elite, cultural intelligentsia.

УДК 323.1(94.478)

В. В. ДОБІЖА
О. В. КОЛЕСНИК

РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ ВІННИЦІ В ПЕРІОД МАСОВИХ РЕПРЕСІЙ (1920-1930-і РОКИ)

На основі архівних документів та історичних джерел проаналізовано політику радянської влади стосовно культурних і релігійних цінностей міста Вінниці. Виявлені засоби боротьби радянської влади проти православної церкви та її служителів. Досліджено політику тоталітарного управління, зневагу до історичних, культурних і національних традицій. Окремо описано та проаналізовано форми масових репресій проти духовенства і вірян.

Ключові слова: церква, влада, репресії, духовенство, розстріли.

Добижа В. В., Колесник А. В. Религиозная жизнь Винницы в период массовых репрессий (1920-1930-е годы)

На основе архивных документов и исторических источников проведен анализ политики советской власти по отношению к культурным и религиозным ценностям города Винницы. Обнаружены средства борьбы советской власти против православной церкви и ее служителей. Исследовано политику тоталитарного управления, пренебрежение к историческим, культурным и национальным традициям. Отдельно описаны и проанализированы формы массовых репрессий против духовенства и верующих.

Ключевые слова: церковь, власть, репрессии, духовенство.

© ДОБІЖА Василь Валерійович – кандидат політичних наук, доцент кафедри правового регулювання економіки і правознавства Вінницького навчально-наукового інституту економіки Тернопільського національного економічного університету

© КОЛЕСНИК Олександр Володимирович – викладач Вінницького коледжу економіки і підприємництва Тернопільського національного економічного університету

Dobizha Vasył, Kolesnuk Oleksandr. Religious life in Vinnytsya during period of mass repression (1920-1930 years)

On the basis of the archival documents and historical sources we have analyzed the Soviet government policy regarding cultural and religious values of Vinnytsa. There are determined the means of struggle of the Soviet regime against the Orthodox Church and its ministers. We have made a research of the totalitarian governance policy, disregard for historical, cultural and national traditions. Separately, there are described and analyzed the forms of mass repression against the churchmen.

Key words: church destruction, power, repression, churchmen.

Дане питання досить часто піднімалося і висвітлювалося в роботах таких істориків як: О. Ігнатуші¹, А. Киридон², О. Нестулі³, В. Пашенка⁴, В. Силантьєва⁵, О. Тригуба⁶, саме вони заклали ґрунтовні засади і нові методологічні підходи до вивчення даних подій. Науковий доробок за останній час є основою для необхідного дослідницького переходу від з'ясування статусу церков до висвітлення процесу їх нищівного і безбожницького руйнування. В цьому контексті наукові доробки О.М. Галамай⁷ формують інтерес до висвітлення даного питання. З поваленням системи самодержавства розпочався новий етап у вивченні як проблем релігії загалом, так і проблеми, яка порушується в даній статті. Деякі аспекти релігійного минулого нашого міста і повсякденного життя церковнослужителів піднімали у своїх працях П. Слободянюк⁸, С.І. Жилюк⁹.

Проте аналіз існуючої літератури дозволяє стверджувати, що дане питання ще не достатньо висвітлене, а окремі його моменти залишились поза увагою дослідників і потребують детального вивчення.

Початок ХХ-го століття відзначився бурхливими подіями в житті царської Росії: революцією 1905 р., буржуазною революцією, а також революцією 1917 р. Відповідно ці події розпочали певні зміни не тільки в політичному, економічному, а й що саме болюче – релігійному житті країни.

Із самого початку свого правління більшовицька влада одним з найважливіших засобів політики обрала постійний терор. В такий спосіб вона намагалась ліквідувати своїх непримиренних ворогів та залякати населення.

Взявши курс на масову атеїзацію, комуністична партія, уряд хотіли обмежити вплив релігійних громад на населення та думки ві-

руючих, дискредитувати їх. Шквал репресій спрямовувався на релігійні установи, окремих священнослужителів та віруючих. Народні маси опинились у путах більшовицької атеїстичної пропаганди та антицерковної політики. Нова влада активно використовувала релігійну ідеологію, ускладнювала процедуру реєстрації релігійних громад, намагалась поставити під контроль урядових органів їхню діяльність. За їх рішенням швидко закривались молитовні будинки, здійснювалась реквізиція церковного майна, заарештовувалися, а досить часто і розстрілювалися священники.

Цей процес утвердження й посилення позицій комуністичної партії більшовиків в українському суспільстві, що розгорнувся відразу з приходом Леніна і його послідовників до влади призвів до суцільного наступу радянської влади на Церкву, яку не лише ототожнювали зі старим ладом, а й вбачали в ній серйозного конкурента у боротьбі за вплив на думки суспільства.

Заради справедливості слід зазначити що релігійні організації, що існували на той час, сподівалися на можливість компромісу, а відповідно мирного співіснування між державою та новою владою. Проте більшовицька влада ставила своєю метою «звільнити» людину від релігії, тому активно розпочала дії по викоріненню релігійної ідеології та церковних догм із голів Вінничан.

Початок цього процесу на Україні, а відповідно і на Поділлі поклав Декрет «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви», прийнятий 22 січня 1919 року, де першим заходом «молодої» влади щодо втілення даного декрету стало позбавлення її статусу юридичної особи, тобто вести будь – яку діяльність¹⁰.

На підставі ст. 5 Декрету "Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви" та ст. 48 Інструкції НКЮ від 10 листопада 1920 р. будь-які релігійні паломництва та публічні релігійні церемонії могли здійснюватись лише з дозволу виконкомів місцевих рад. Порушення цих нормативних актів каралося за ст. 227 Карного Кодексу - примусовими роботами або штрафом до 300 крб. золотом. Крім того, з священнослужителів бралася розписка, де вони зобов'язувались щоразу одержувати дозвіл у виконкомах на проведення релігійних обрядів поза межами молитовного будинку¹¹.

Необхідно зазначити, що особливі зусилля з боку радянської влади були направлені на боротьбу з релігійними пережитками у на-

вчальних закладах серед учнівської молоді. Підтвердженням такого відношення до релігії відображено у наказі завідуючого губнаросвітою Орлика за №24 від 10 квітня 1923 р., в якому відмічалось, що "учні та вчителі шкіл м. Вінниці приймають активну участь у церковних співах, читанні та прослуховуванні проповідей церковних служб". У відповідності до наказу вчителям та учням шкіл Поділля категорично заборонялося приймати будь-яку участь у релігійних відправах як у церквах, костьолах чи в синагогах. За невиконання наказу учні шкіл підпадали під виключення зі школи, а завідуючі негайно притягалися до відповідальності¹².

Та, на жаль, на цьому влада не обмежилася, а навпаки, тільки запускала маховик репресій. Кожен наступ більшовиків супроводжувався дикими розправами з українською інтелігенцією та духовництвом. Під час наступу більшовиків на початку 1919 р. було знищено чимало священиків. Зокрема, у Вінниці під час кривавої розправи над інтелігенцією міста 21 березня розстріляно двох священиків¹³. А духовенство місцевого собору брало активну участь у похованні жертв більшовицького терору літа 1919 року¹⁴, а ховати дійсно було кого, адже з серпня 1918 року Вінницькі єпископи, вікарії Подільської єпархії, починають мешкати у Вінниці. Саме тоді патріарх Тихон та священний Синод постановили: «Ректорові Київської Духовної Академії архімандриту Амвросію (Полянському) бути єпископом Вінницьким»¹⁵.

Законодавчі акти радянської влади з самого початку практично виключали духовенство та церковні організації із громадсько-політичного життя. Становище православних духовних осіб засвідчує циркуляр наркома юстиції УРСР С. Буздаліна від 30.IX.1921 р.: «Монахи, священики, диякони, ксьондзи, пастори, равини, мулли та інші представники духовенства є суспільними паразитами»¹⁶.

Недарма в своєму таємному повідомленні датованому 19 березням 1922 роком Ленін писав своєму товаришу та одноступцю Феліксу Дзержинському: «Чем большее число представителей реакционной буржуазии и реакционного духовенства удастся нам по этому поводу расстрелять, тем лучше. Надо именно теперь проучить эту публику так, чтобы на несколько десятков лет ни о каком сопротивлении они не смели и думать»¹⁷.

Майже відразу, на підтвердження цих слів, у травні – червні 1922 р. у Вінниці та інших містах були організовані гучні судові процеси, під час яких ряд відомих церковних діячів отримали смертні вироки по звинуваченні у контреволюційній діяльності¹⁸.

Такого роду «невтручання» бачимо й у ставленні до благодійних товариств. Наприклад, у лютому 1923 р. автокефальна громада у м. Вінниці при Вознесенській церкві подала до реєстрації свій статут, в якому був записаний пункт про її добродійну організацію. У цьому їй категорично відмовили, цей пункт належало «викинути цілком». Мотивувалося це тим, що в Радянській республіці неприпустимі приватні добродійні організації за доглядом інвалідів, хворих і т.д., адже цим відають відповідні державні установи¹⁹.

Однак «вирішальний штурм» церкви було розпочато в 1929 р., а розорення її досягло апогею наприкінці 1929 — в перші місяці 1930 рр. Священиків виселяли, церковні та релігійні споруди руйнували, переобладнували на культосвітні установи або, що ще гірше, під господарські потреби, дзвони скидали й передавали на промислову переплавку. Суцільним потоком йшли повідомлення про закриття церков. В 1929 р. була видана навіть директива Вінницького окружного комітету КП(б)У «Про порядок закриття церков та молитовних будинків». В ній зокрема говорилося:

1. Провести широку роз'яснювальну роботу в масах.
2. Підготовча робота повинна мати своїм наслідком протокольні постанови з переліком всіх присутніх.
3. Постанова про закриття буде законною лише тоді, коли за закриття буде подано голоси 85% населення даного населеного пункту чи району обслуговування даної церкви²⁰.

Ще раніше, в грудні 1929 р., було знято й розбито на шматки сім дзвонів собору. Інспектор культів Карамазова надсилає одразу після цієї наруги доповідну голові міськради м. Вінниці: «Надсилаємо приймально-здавальний акт №6208 від 28/XII 1929 р. про здачу мною «Рудметалторгу» з Преображенського собору м. Вінниці дзвонів та іншого кольорового металу вагою 1975 кг. Вартість ломбронзи – 500 крб. за тонну. Гроші, які заносяться на культосвітні потреби, треба одержати в конторі «Рудметалторгу».

У цьому ж таки 1930 році однією з численних постанов Вінницького окрвиконкому православний храм, що проіснував сотні років, було зачинено²¹.

Тільки у Вінниці з 7 церков, 1 костюлу, 2 капличок і 11 синагог було награвовано 8 пудів 34 фунта срібла й 67 з полтиною золота²².

Детальніше про це йдеться в статті провідного Вінницького історика Анатолія Лисого, саме він дає характеристику награвованого в релігійних установах «У Вінниці з православних храмів було вилучено: Преображенського собору – 10,567 золотників срібла, Казанської церкви – 2,468 золотників срібла, Мало – Хуторянської церкви – 167 золотників срібла, Велико – Хуторянської церкви – 190 золотників срібла, Староміської церкви – 70 золотників срібла, Церкви психіатричної лікарні – 196 золотників срібла»²³.

Як бачимо, даний факт, цілком природно вписується в ряд блюзнірських дій молодого влади. Такі ж речі культури, як приміром: ікони, іконостаси та ін., що їх не передано в користування віруючим..., з причини, що вони не являють собою жодної матеріальної цінності, а тому їх можна реалізувати загальним порядком, або знищувати. А ось і приклад застосування настанов цього обіжника у Вінниці після ліквідації церкви при колишній місцевій гімназії. Постановою Вінницького окружного адмінвідділу певна частка майна цієї церкви передавалася в одну із місцевих трудових шкіл, в окружний фінвідділ, інша – релігійним громадам. Збереглися документи й перелік церковних речей, які мали бути знищеними. Серед них іконостас дубовий, запрестольний образ, образ («Моління при чаші»), хоругва, євангеліє²⁴. І цей список далеко не єдиний в масиві архівних даних та безбожницьких дій.

Через описані вище численні руйнації на 20 березня 1937 року на території Вінниці діяли: Преображенський собор, Воскресенська церква, старообрядницька церква Зішестя Святого Духа та деякі костюли і синагоги²⁵.

Підсумовуючи та узагальнюючи даний матеріал, можна дійти висновку, що динаміка більшовицького наступу на церкву у Вінниці, як і на Україні в цілому, простежувалася за будь – якими показниками і вчинками офіційних органів влади.

Більшовицькою ідеологією була лише одна мета – проведення безбожної, антирелігійної пропаганди. Релігійне життя вінничан поступово, але невпинно відокремлювалося від загальносуспільного. Більшовики ставили собі за мету : перетворити мешканців нашого

славного міста на сіру, безлику масу, знищивши при цьому віковічні цінності.

Богобоязливий та Боголюбивий народ поступово деградував, і як наслідок, в недалекому майбутньому це породило страх, підозру, підступність, підозрілість, підлість і зраду.

Молода Радянська влада прагнула відігравати ту роль, яка багато століть відводилася раніше церкві, тому з перших її кроків почалася руйнація церкви як суспільного інституту. Особливо боляче це відбувалося у Вінниці.

1. *Ігнатуша О.М.* Руйнація конфесійної мережі в Україні 20-30-х років ХХ ст.: реалізація проекту безрелігійного суспільства // Науковий вісник Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. 2003. № 10. С. 31 - 36. 2. *Киридон А. М.* Час випробувань: держава, церква, суспільство в радянській Україні 1917-1930-х років. Тернопіль: "Підручники і посібники", 2005. 384 с. 3. *Нестуля О. О.* Доля церковної старовини в Україні. 1917-1941 рр. Київ: Інститут історії України НАН України, 1995. Ч. 1: 1917 р. – середина 20-х рр. 280 с. 4. *Пащенко В.* Свобода совісті в Україні: Міфи і факти 20-30-х рр. ХХ ст. Київ: Інститут історії України, 1994. 252 с.; *Пащенко В.О.* Боротьба з «опіумом для народу» чи злочин проти пам'яті? // Православ'я і культура: історія і сучасність. Полтава, 1994. С. 10 – 12. 5. *Силантьєв В. И.* Большевики и православная церковь на Украине в 20-е гг. Харьков: Харьк. гос. политех. ун-т, 1998. 232 с. 6. *Тригуб О. П.* Розгром української церковної опозиції в Російській православній церкві (1922-1939 рр.): монографія. Миколаїв: ТОВ "Фірма "Іліон", 2009. 312 с. 7. *Галамай О.М.* Особливості радянської модернізації релігійного життя на Поділлі у 20-х рр. ХХ ст.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01; Вінницький державний педагогічний ун-т. Вінниця, 2006. 238 с. 8. *Слободянюк П.* Українська церква: історія руїни та відродження. Хмельницький, 2000. 266 с. 9. *Жилюк С.І.* Обновленська церква в Україні (1922-1928): монографія. Рівне: РДГУ, 2004. 384 с. 10. *Державний архів Вінницької області* (далі - ДАВО). - Ф. Р - 925, Оп.2, Спр. 171. – АРК 54. 11. *Галамай О.М.* Реалізація політики відокремлення церкви від держави у 20-х роках ХХ ст. на Поділлі // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. III. Вінниця, 2001. С. 83. 12. *Місінкевич Л.Л.* Реалізація державної політики щодо релігії та віруючих на Поділлі в 20 30-ті рр. ХХ ст. // Кращезнавство. 2003. № 1. С. 96. URL: <http://history.org.ua/publ/245756> 13. *Бурко Д.* Українська Автокефальна Православна Церква - вічне джерело життя. Саут-Бавнд-Брук (Нью Джерсі): Видавничий фонд Владики Мстислава, Митрополита Української Автокефальної Православної Церкви в діаспорі, 1988. С. 68. 14. «Небо на землі» з історії Вінницького Спасо – Преображенського кафедрального собору. Вінниця: Видання Вінницької єпархії. 2008. С. 37. 15. *Архієпископ* Вінницький і Могилів – Подільський Симеон Історія суспільно –

релігійного життя Поділля // Релігійне життя Поділля: Минуле і сучасне. До 1020-ліття Хрещення Русі та 120-річчя Вінницького кафедрального Спасо-Преображенського собору. Вінниця, 2008. С. 103. **16.** Там само. С. 45. **17.** *Зінченко А.Л.* Новітня історія релігійних спільнот в Україні : навчальний посібник для студентів спеціальностей «Історія». Київ, 2011. С. 97. **18.** *Григорчук П. С., Кузьмінець Н. П.* Влада і православна церква на Поділлі в першій половині 20-х рр. ХХ ст. // Релігійне життя Поділля: Минуле і сучасне. До 1020-ліття Хрещення Русі та 120-річчя Вінницького кафедрального Спасо-Преображенського собору. Вінниця, 2008. С. 103. **19.** *Зінченко А. Л.* Чи була відокремлена церква від держави у 20-ті роки? // Укр. історичний журнал. -1992. № 1. С. 110. **20.** *Хіхляч Б.* Антирелігійна боротьба на Поділлі в кінці 20-х – 30-і роки ХХ ст. // Політичні репресії на Поділлі в ХХ ст.: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Вінниця, 2002. С. 150. **21.** «Небо на землі» з історії Вінницького Спасо – Преображенського кафедрального собору. Вінниця: Видання Вінницької єпархії. 2008. С. 44. **22.** Там само. С. 45. **23.** *Лисий А.* Нариси історії Подільської (Вінницько-Брацлавської) Єпархії. 1795-1995. Вінниця, 1995. С. 68. **24.** *Зінченко А. Л.* Цит. праця. С. 113-114.

Dobizha Vasyl, Kolesnuk Oleksandr. Religious life in Vinnytsya during period of mass repression (1920 – 1930 years)

Deliberate and systematic anti-religious policy of the Soviet power in Ukraine began in the 20-th years of the twentieth century, and the political terror has destroyed thousands of churchmen. A similar policy was also provided on the territory of Vinnytsya region, where hundreds of churches were destroyed or converted into warehouses, stables, gyms and other outbuildings.

It should be noted that in the struggle with the Orthodox Church, the Soviet government used various means and methods. The government practiced direct interference in to the church affairs, robbed religious community, their relics and values.

The hostility against the Church was due to the fact that the Soviet regime had fear against a strong spirit of the national churches that could awaken national consciousness of the Ukrainian people.

While destroying Ukrainian church the authorities aimed also to destroy the national and cultural identity of the Ukrainian people, to prepare the basis for the new "socialist" mentality of the Soviet people. According to Lenin's views the church had to be eliminated as the main political opponent without any financial resources, that's why the company aimed at the removal of church property began.

Having made a research of the regulatory processes and working methods of the Communist Party we are able to explore the full arsenal of the relationships between the ruling circles and the clergy, particularly in the period of the 1920-1930-ies, exactly the revocation of the church as a legal entity; search for material benefit (illegal removal of jewelry, precious things, religious structures, excessive taxation clergy, religious buildings mandatory insurance, etc.); carrying out mass executions of the clergy and the churchmen; existing separation of church organizations, comprehensive assistance to the strongest opposition to the Orthodox denomination

movements; promoting discord between the ministers of God and the people, searching for dirt; realizing the idea of total subjugation and repression of the clergy power means and so on.

These forms of pressure on the church in the 20-th years of the XX century are marked with rudeness, brutality and the constant disregard of laws and morals, because the communists had one goal – a complete uptake of religion and its eradication from people's conciseness.

The young Soviet government believed to play the role that had been earlier assigned to church. That's why its first steps were the destruction of the church as a social institution.

Key words: church destruction, power, repression, churchmen.